

Crítics però dependents: com interpreta la gent jove les notícies de televisió (l'impacte dels fets de Ceuta i Melilla)

Enric Prats i Elisabet Higuera¹

- *L'article fa referència a una investigació realitzada amb joves de secundària per estudiar l'impacte que els van causar les notícies dels incidents de Ceuta i Melilla, que van centrar l'agenda informativa l'octubre del 2005. El treball de camp va ser dut a terme entre dos i tres mesos després de decaure l'interès informatiu amb l'objectiu d'esbrinar el pòsit deixat, tant en termes de representacions i de valors sobre els fets com quant al tractament mediàtic. La metodologia parteix del supòsit que, quan encarem la gent jove amb imatges com les que es van veure en aquells informatius i ho fem en grup i de manera reflexiva, es proporcionen unes habilitats de comprensió crítica que, potser, en altres espais, com l'escola o la família, no s'han produït; així, els prejudicis i estereotips "espontanis" són posats a prova amb la cruesa de les imatges i contrastats amb la reflexió conjunta. Una de les conclusions a discutir és que els participants mostren indicis de capacitat crítica però ara presenten confusions i una perspectiva parcel·lada dels fets; al final de l'article es debat sobre el grau en què els mitjans contribueixen a construir aquesta visió parcial i atomitzada.*

Paraules clau

Immigració, impacte mediàtic, joventut, tractament informatiu

Enric Prats i Elisabet Higuera

Membres del Grup de Recerca d'Educació Moral (GREM) de la Universitat de Barcelona

Plantejament del problema i estat de la qüestió

En el context de la recerca sobre el tractament informatiu dels incidents de la tanca fronterera de Ceuta i Melilla, d'octubre del 2005, coordinada des de la Mesa per a la Diversitat en l'Audiovisual, del Consell de l'Audiovisual de Catalunya, aquest article presenta i discuteix els resultats d'una investigació sobre l'impacte produït en gent jove, alumnes d'ensenyament secundari obligatori i de batxillerat.

Volem emmarcar el problema d'aquesta investigació des de tres tòpics: els estudis sobre impacte o efectes de la televisió; el fet migratori i la seva presència als mitjans, i el marc pedagògic idoni per a un tractament acurat de l'educació en comunicació audiovisual.

1. Estudis sobre impacte i efectes de la televisió

La recerca en mitjans audiovisuals ha tingut tradicionalment dos grans objectes d'estudi: l'elaboració del missatge i la recepció d'aquest missatge en els espectadors. El primer fa referència als processos de disseny i execució dels productes audiovisuals, que aplega elements tan diversos com l'anàlisi del discurs, les matrius ideològiques subjacents, els requeriments tècnics emprats, i l'estudi dels agents i grups econòmics que sostenen els mitjans; de manera molt resumida, s'estudia com i per què s'elaboren els productes audiovisuals. El segon gran objecte d'estudi es refereix a com i què arriba al públic, quins efectes generen aquests productes i, en definitiva, quines conseqüències són atribuïbles a la intervenció dels mitjans audiovisuals. Ens centrem en aquest segon àmbit.

Deixant de banda les teories que neguen d'arrel que la televisió tingui una importància tan gran per a la vida de les

persones i que no admeten per tant la seva rellevància, podem esquematitzar l'estudi dels efectes dels mitjans en tres línies: a) centrada en l'estudi dels efectes individuals en les àrees cognitiva, emocional i conductual; b) centrada a estudiar, més que efectes concrets i específics, l'ambient vital que generen els mitjans en els subjectes, quant a estil de vida, prioritats, valors, etc.; c) la que mira d'estudiar les condicions de recepció del missatge, tant en termes individuals com les referides a l'entorn directe de relacions. Totes aquestes presumpcions se situen al marge del debat de si existeix intencionalitat per part dels mitjans de produir determinats efectes en els subjectes i del temps previst o no d'aquest impacte². Així, al marge de la publicitat, que seria l'exponent principal de la intencionalitat d'activar o inhibir determinades conductes, es tracta d'esbrinar si els informatius, vulguin o no, tenen una capacitat més o menys precisa d'incidir en l'agenda de preocupacions dels subjectes, en la construcció de les seves percepcions i representacions del món, i en definitiva en l'elaboració dels seus mapes o escales de valors, entre altres aspectes³.

La tipologia d'efectes informada per la recerca científica es pot resumir en quatre grans àrees d'interès (Wimmer i Dominick 2000): efectes antisocials i prosocials del contingut dels mitjans; usos i gratificacions dels consumidors i consumidores; establiment d'agenda per part dels mitjans; i conreu de les percepcions de la realitat social. La primera d'aquestes àrees és la que ha esmerçat més esforços, en una proporció que es quantifica de quatre a una en comparació amb les altres, en què els estudis sobre els efectes de la violència han tingut un paper prominent⁴. En relació amb els usos i gratificacions dels consumidors, les recerques d'aquest àmbit se centren en l'obtenció de dades sobre hàbits televisius dels telespectadors associats a determinats patrons de consum, que els programadors fan servir per ajustar llurs gralles televisives. La tercera àrea d'interès, l'establiment d'agenda per part dels mitjans, és la que segurament entronca més amb els interessos de la recerca que es presenta en aquest article; aquest interès investigador té prop d'un segle, quan Lippmann, el 1922, "suggereix que els mitjans audiovisuals són responsables de les imatges als nostres caps" (Wimmer i Dominick 2000); en aquests estudis s'agrupen els temes de la programació en àmplies categories i es mesura el temps que hi dedica cada operador; s'obtenen els patrons d'interessos de la

població amb enquestes demoscòpiques i s'extreuen els correlats significatius entre els temes de més presència mediàtica i les preocupacions expressades en les enquestes d'opinió. La darrera àrea d'interès també presenta punts a considerar per a la recerca que presentem, en concret, el que fa referència a la consideració que allò que s'aprèn a través dels mitjans es generalitza, de vegades de forma incorrecta, a l'ambient social; la idea central és que la televisió conrea o prepara les percepcions de la realitat: per exemple, s'han presentat evidències segons les quals els televidents amb més consum televisiu sobreestimen la presència de violència al carrer i es consideren ells mateixos possibles víctimes d'actes criminals.

Així, en relació amb l'impacte o els efectes dels mitjans, des del punt de vista metodològic, la seva anàlisi ha seguit tres línies alternatives bàsiques, segons la disciplina científica i els interessos en joc: estructural, conductista i cultural. La tradició estructural està més arrelada en enfocaments centrats en els mèdia, i ha mirat d'esbrinar els efectes de la televisió per mitjà d'enquestes d'opinió o d'audiència (Wolf 1992). La tradició conductista, pròpia de la psicologia i en concret de la psicologia social, s'ha centrat més en les repercussions sobre la conducta de membres socialment definits, per mitjà de metodologies experimentals, observacions participants i anàlisis de continguts. En darrer terme, la tradició cultural, proporcionada per la sociolingüística i l'antropologia, a mig camí entre enfocaments sociocèntrics i mediocèntrics, incideix en l'anàlisi de casos amb metodologies qualitatives per obtenir informació rellevant per comprendre en profunditat casos i situacions particulars, més que no pas en generalitzacions (McQuail 1994).

En un punt de confluència de les tradicions esmentades, entenem que la persona audiovisualment competent reelabora i recodifica el missatge en funció de determinades variables individuals però hi ha condicions socials que poden modificar o relativitzar l'impacte inicial, variables que podem copsar a través dels qüestionaris en profunditat, dels grups de discussió i de les observacions participants. Amb la combinació de les tres tècniques d'anàlisi estem en condicions d'obtenir dades rellevants del procés de reconstrucció dels significats.

En concret, quan es tracta d'estudiar els mecanismes de discriminació de la diversitat cultural i, especialment, de

persones immigrants, és necessari valorar com els mitjans audiovisuals reproduïen i potser sobredimensionen determinades discriminacions que ja es produeixen en el teixit social. Així, és important observar com aquesta reproducció de la discriminació social, per visibilització d'estereotips negatius, per invisibilització, i per ús de llenguatge discriminatori, es materialitza en els diversos formats televisius (ficció, informatius, publicitat, concursos, panòptics, zàpings, programes contenidor, etc.), tant en programes generalistes dirigits a tota la població com en la programació específica per a segments concrets (juvenils, esportius, gent gran, etc.).

És a dir, més que un problema a resoldre, la immigració és un repte que cal saber encaixar en totes les escales i nivells de la societat; que existeixin discriminacions en una bona colla d'àmbits socials no és atribuïble, sense més ni més, a la televisió, però sí que és cert que la televisió té una responsabilitat especial en tot aquest assumpte.

2. El fet migratori a la televisió

La preocupació per la imatge de la immigració i de la diversitat cultural als mitjans audiovisuals ha estat una constant els darrers anys, tant des de l'òptica professional com acadèmica, i també, però en menor mesura, dels operadors i de l'Administració⁵. Els fronts oberts han estat, per exemple, emprar un llenguatge adequat en notícies i informacions, evitar espectacularitzacions i simplificacions, emfatitzar les notícies positives minimitzant les negatives, contrastar les fonts i donar veu als protagonistes, prendre consciència, en definitiva, de la responsabilitat social dels mitjans en la construcció d'una societat multi o intercultural⁶. Aturem-nos-hi un moment.

Esmentar la condició d'immigrant, o en termes més concrets, "el grup ètnic, el color de la pell, el país d'origen, la religió o la cultura", quan no és estrictament imprescindible per a la comprensió d'una notícia, és una pràctica que cal evitar⁷. Es parteix del principi que, per a una correcta comprensió del fet, l'espectador o lector de la notícia requereix del màxim d'informació disponible per tal que conegui les motivacions o causes que l'han provocat i perquè, especialment, en pugui determinar les repercussions de tot ordre que es poden produir, tant d'abast

general com particular. Amb tot, Giró recorda, referint-se a les sovintejades connexions informatives entre immigració i delinqüència, que "el problema és com evitar la contribució al discurs racista sense abandonar els models explicatius dels fets, particularment, l'explicació de la motivació del delictes i de les raons que han portat a la comissió del delictes", i remarca la necessitat, com també ho fa el *Manual d'estil*, d'apel·lar a la reflexió per evitar el reduccionisme i l'espectacularització.

El fet migratori no és un fenomen recent en cap societat i sempre ha generat intensos debats i controvèrsies. Sens dubte, en la gènesi del conflicte cal cercar la condició d'estrany o estranger, o de manera de més àmplia i vaga, la categoria de l'*altre*⁸, que ha gaudit d'una doble consideració: d'una banda, com a amenaça del *nostre* sistema de vida i de valors, personatges omnipotents preparats a superar mil dificultats i disposats a robar-nos la feina i les pertinences, però també a dissoldre la nostra identitat; delinqüents i estranys, que tot ho poden a causa de la seva por i desesperació; d'altra banda, com a font d'ingressos que ens poden ajudar a omplir la cistella, com a turistes o pensionistes que aporten riquesa, però també com a font de noves idees⁹. El discurs tou sobre la diversitat cultural i la immigració, sovint amb tocs caritatius i paternalistes, també ha volgut positivament el fenomen migratori, recordant la necessitat d'acollir joves cotitzants per assegurar la caixa de l'estat del benestar¹⁰.

És obvi que la immigració no és noticable en si mateixa sinó per les repercussions que genera en la societat d'acollida. En altres paraules, que dues-centes persones saltin una tanca no és notícia, com tampoc no ho és que dues-centes pasteres naveguin pel mar o que dos-cents mil viatgers entrin per l'aeroport en un mes; el que és notícia és la por i la desesperació dels seus protagonistes, i especialment el context d'il·legalitat i de perill social en què queden emmarcats aquests protagonistes, perquè les conseqüències de tot plegat són imprevisibles. Aquí hi ha la morbositat de la immigració com a notícia, en aquesta incertesa de present i de futur.

Per tant, tot i l'èmfasi per eliminar l'adscripció ètnica i religiosa o la procedència geogràfica dels actors d'una notícia, quan es tracta d'informar sobre els fluxos migratoris no ha d'estranyar ningú que la cobertura mediàtica s'aboqui més que en els fets negatius en si o en les causes¹¹, en les

insinuacions sobre l'impacte directe, a mig o llarg termini, en la societat d'acollida: "els tenim aquí", però encara pitjor, "no ens els traurem de sobre".

Així, no es tractaria, al nostre entendre, de lluitar per eliminar aquests atributs (en el cas que ens ocupa seria absurd, d'altra banda, i potser contraproduent per a la legitimitat de les fonts), sinó de considerar l'incident en el seu marc estricte: s'han produït uns fets, amb unes causes i unes conseqüències. Informar dels tres *ingredients* és una decisió ètica.

L'informador pot oblidar, per exemple, que l'incident ve desencadenat per una situació prèvia d'injustícia (no cal cercar estadístiques per endevinar que darrere de molts delictes existeix una estructura de desigualtat social), o fins i tot no vindria al cas que l'operador hagués de qüestionar que saltar una tanca fronterera hagi de ser un delicte (ho és, de fet, i ningú no arriba a qüestionar les lleis d'estrangeria), com també ho és arribar en pastera o passar el control de l'aeroport amb visat de turista. El que no oblida l'informador és que hi ha un cos de Policia (marroquí o espanyol, tant és) esperant per evitar-ho (amb la mort, si cal) o per enxampar els qui han delinquit i depurar responsabilitats (deportació al desert, enclaustrament en un centre d'acollida). En aquesta trama, la narració és contundent i sense esclertes, ja que el delicte només pot haver estat comès per persones immigrants, que quan són enxampades l'imaginari social cataloga ràpidament de delinqüents.

En definitiva, en les cobertures informatives és més que probable que la balança s'inclini per la banda dels incidents negatius i que s'oblidin o s'oblidin les fites positives protagonitzades per persones immigrants¹², com també la seva realitat quotidiana, que curiosament pot tenir un molt elevat grau de coincidència amb la d'una persona autòctona.

Ens interessa remarcar, de tota manera, que la realitat migratòria, per a la major part de la societat, només és coneguda a través dels mitjans massius de comunicació. El coneixement d'aquesta realitat es produeix, en gran mesura, per les notícies i documentals, que acostumen a presentar un discurs ambivalent (negatiu i tremendista, el primer; positiu i solidari, el segon); a més, la convivència directa amb persones immigrants molt sovint desdiiu els tòpics. Sembla que es confirmi aquella asseveració de Trenaman i McQuail, que el 1961 indicaven que "l'evidència

suggereix totalment que la gent pensa *sobre* allò que se'ls ha dit però de cap manera pensa *el que se'ls ha dit*" (cursiva afegida per McQuail, 2000, p. 455).

En altres paraules, si bé és cert que la majoria de la gent coneix amb una certa precisió els fets que estem tractant a través del mitjà televisiu, i que el discurs mediàtic pot contribuir a construir o a reforçar un determinat *imaginari* social sobre la immigració i una agenda de temes a discutir, no és menys cert que quan es donen certes condicions l'impacte definitiu pot quedar relativitzat per dos elements: la reflexió intersubjectiva, que permet comentar amb altres persones les notícies i adscriure's o rebutjar determinades posicions de grup, i especialment la possessió d'habilitats i estratègies metacomunicatives, de codificació i descodificació del discurs, eines que acostumen a quedar explicitades en els programes educatius¹³. Precisament, la nostra posició se situa en aquesta darrera dimensió pedagògica.

3. Educació en comunicació audiovisual

En el procés de construcció de l'opinió es combinen els coneixements estrictes dels incidents amb antecedents més o menys semblants, i també especialment el conjunt de sensacions personals que genera el tema en qüestió. A més, quant als incidents concrets de Ceuta i Melilla, ens atrevim a dir que la televisió, en informatius diaris o documentals específics, ha estat el mitjà majoritari per on s'ha conegut el relat dels fets, i que la premsa escrita¹⁴ i les informacions a través d'internet tenen encara poc ressò en el conjunt de la població¹⁵. El coneixement indirecte s'obté, evidentment, per interaccions socials, amb amics, companys de feina, o coneguts i veïns, que funcionen com a multiplicadors i amplificadors de la narració. Precisament, la població institucionalitzada en processos formals de formació, siguin adults o joves, té la oportunitat, a més, de contrastar-ho amb altres iguals, amb l'afegit que s'hi *poden* crear situacions d'aprenentatge reflexiu, preparades de manera sistemàtica i metòdica, per un professional de l'educació.

La comprensió de la realitat i *especialment* la valoració que se'n fa és un objectiu educatiu ineludible i, en concret, recollit en els programes escolars dels nivells obligatoris.

No es tracta de desenvolupar una perspectiva negativa del mitjà televisiu, d'eliminar-la de la vida de la gent, objectiu altrament absurd i fora de lloc, sinó de tenir la imaginació i la capacitat necessàries per dissenyar eines educatives que permetin ajudar a construir una competència audiovisual suficient en el context actual. Per tant, entenem que, si cal mirar responsabilitats sobre la incompetència audiovisual dels teleespectadors, podem dirigir-nos primer a dèficits formatius i materials dels professionals de l'educació, però especialment a una falta de sensibilitat dels responsables educatius, que no han sabut o no han volgut desenvolupar estratègies adients en aquest sentit; i només en segon terme dirigirem aquestes crítiques als mitjans de comunicació. Es pot apel·lar a la inexcusable funció educativa dels mitjans, a més d'entretenir i informar, però aquesta no és una de les seves accions ni fundadores ni preferents.

El Grup de Recerca d'Educació Moral¹⁶, on s'ubica la investigació que presentem, ha desenvolupat en els darrers anys un marc conceptual i una metodologia de treball, coherent amb els plantejaments anteriorment exposats, que cal situar en una posició constructivista i dialògica, i que cerca el ple desenvolupament de la personalitat moral de l'individu en situacions d'interacció social. La hipòtesi central és que la persona resulta competent, des del punt de vista ètic i moral, quan desplega un conjunt de capacitats de construcció del jo, de convivencialitat i de reflexió sociomoral. En la construcció del jo, la persona desenvolupa dimensions relacionades amb l'autoconeixement i l'autoregulació, i s'afirma en la seva autonomia com a persona; en les capacitats de convivencialitat, la persona desplega dimensions com ara l'empatia, les habilitats socials, el diàleg i el compromís, i s'afirma membre d'una comunitat capaç, a més, de projectar-s'hi i de proposar-ne canvis; finalment, en la reflexió sociomoral, la persona desenvolupa les dimensions de comprensió crítica i judici moral, i es manifesta capaç d'entendre i abordar situacions èticament compromeses d'especial rellevància social.

En la intersecció dels tres àmbits esmentats, les accions de presa de consciència, de presa de posició, i de presa de decisions, vinculades a les àrees emocional, racional i volitiva, poden constituir un dispositiu suficient per tal que la persona tingui un tracte segur i confiat amb els mitjans audiovisuals. Per tant, no es tracta, des d'un punt de vista pedagògic, de proposar *lliçons de moral*, per fer emergir els

dimonis amagats en el mitjà televisiu, com dèiem, sinó de persuadir els individus que la millor manera de mirar la televisió és amb les competències necessàries i, sens dubte, les eines que desenvolupen el seu grau de comprensió crítica i de judici moral són la millor garantia en aquest sentit (Martínez i Bujons 2001; Puig 2004; Prats 2001).

Entenem que només amb codis deontològics sobre el tractament de notícies abordarem una part, important però insuficient, del problema; cal apostar per mesures de caràcter proactiu que incideixen en els processos indicats. En aquesta línia, si bé el Consell de l'Audiovisual de Catalunya (CAC) promou recomanacions als operadors (sobre tractament i discriminació de persones, drets de persones usuàries, etc.) per tal que, en una societat oberta i democràtica, donin un tractament just i equilibrat especialment a aquells sectors menys afavorits des del punt de vista social i mediàtic, això resoldria parcialment la situació. És cert que el CAC ha fet esforços per incrementar els mecanismes de protecció passiva, especialment dels teleespectadors joves, per mitjà de recomanacions a les famílies i sistemes de senyalització de programes, que ha de permetre una adequada selecció per part de suposats teleespectadors informats i responsables. Però més enllà de les mesures de protecció passiva, entenem que cal una protecció activa orientada a assegurar la conformació d'uns valors ajustats a la realitat sociocultural i a la realitat mediàtica de l'entorn, i orientada també a desenvolupar unes determinades competències per tal de gaudir adequadament dels mitjans audiovisuals. Aquesta protecció activa només podrà ser garantida amb una intervenció educativa sistemàtica i metòdica. La investigació que hem dut a terme se situa en aquesta orientació activa per donar veu als teleespectadors joves i adults (CAC, 2005). Sens dubte, la recepció del missatge audiovisual ha de tenir un tractament clarament educatiu.

3.1. Objectius i metodologia

La hipòtesi central de la investigació és que, independentment de les macroposicions ideològiques radicades en la narració mediàtica dels fets, el grau d'impacte de les notícies és menor si les condicions de recepció permeten posar en discussió els fets més significatius. El nucli de la investigació és trobar la metodologia adient per esbrinar fins

a quin punt el tractament televisiu de fets protagonitzats per persones immigrants, un cop ha contribuït a construir o reforçar determinades actituds o valors, és susceptible de ser modificat per mitjà d'alguna activitat formativa.

Els subjectes participants a la investigació són joves, d'entre 14 i 17 anys, estudiants d'educació secundària obligatòria i batxillerat, de cinc centres públics i concertats ubicats a Reus, Barcelona, Santa Coloma de Gramenet i Granollers. La mostra va ser seleccionada a partir de la resposta voluntària dels responsables pedagògics dels centres educatius, després d'una crida realitzada pel grup de recerca a una seixantena de centres que ja havien participat en una recerca anterior del mateix grup i sobre els quals hi havia dipositades certes garanties d'interès, seriositat i rigor, tant en el seguiment dels tutors com per part dels estudiants. Segons l'opinió dels tutors, els estudiants participants presenten trets molt diversos especialment quant a interessos acadèmics i personals, perfils sociolingüístics i aptituds instrumentals de llegir i escriure, elements que caldrà recuperar en la discussió dels resultats.

El dispositiu metodològic consta dels instruments següents, que combina elements quantitius i qualitius:

a) Enquesta en forma de qüestionari individual, administrada en web a través de l'entorn FormSite¹⁷, amb preguntes tancades, per recollir dades dels joves sobre quatre tòpics principals: 1) els temes que segons ells preocupen la societat actual, el seu grau de pensament crític, el grau de consum televisiu i el grau de tolerància; 2) l'objectivitat dels mitjans i el tractament mediàtic de la immigració, sempre segons els joves; 3) el coneixement i la gravetat dels incidents de Ceuta i Melilla; 4) el tractament dels incidents per part dels informatius diaris de televisió.

b) Grup de discussió, anunciat com a taller audiovisual, amb tres moments: pluja d'idees inicial; visionat d'un resum de les notícies de Ceuta i Melilla (selecció de 15-20 minuts dels informatius de vespre de TVE-1, TV3, Antena 3 TV i Tele-5, a partir dels enregistraments proporcionats pel CAC); discussió en comú sobre el tractament informatiu dels fets de Ceuta i Melilla en les diferents cadenes de televisió. Les dades a recollir fan referència a percepcions inicials sobre els records de les imatges de televisió relacionades amb els fets de Ceuta i Melilla, al contrast de les percepcions inicials amb les imatges del vídeo, la valoració de les cadenes que havien tractat millor els fets i

de les cadenes més sensacionalistes, més serioses o que tenien més dimensió social, segons la classificació de Ferrés (2005).

c) Enquesta final escrita, en forma de qüestionari individual, com a cloenda del taller, amb preguntes tancades per observar l'evolució del fenomen i valorar el taller. Les dades recollides en aquesta fase fan referència a la valoració global de les cadenes i específicament de les que van informar millor dels fets, amb més objectivitat, i també la més sensacionalista; l'anàlisi i la valoració dels titulars i de les imatges més representatives de cada cadena, i la selecció de les imatges i del titular més adequats per al conjunt dels incidents.

d) Observació participant en el desenvolupament del taller per part de membres del grup de recerca (un o dos, a més del conductor del taller), per incidir en aspectes específics del taller. Les dades recollides en aquesta observació fan referència a indicadors de comprensió crítica desplegats pels estudiants en el desenvolupament del taller, tant amb relació als fets de Ceuta i Melilla com al tractament mediàtic dels fets; a indicadors de canvi d'actituds en el moment de realització del taller, i a elements atribuïbles a la conducció i escenificació del taller que poguessin influir en el seu desenvolupament.

e) Entrevista amb els tutors dels grups de joves, amb guió semiestructurat, per avaluar el desenvolupament del taller. Les dades més importants recollides en aquestes entrevistes fan referència a trets generals del grup (quant a perfil sociolingüístic, actituds de participació i cooperació en les tasques acadèmiques, aptituds instrumentals de lectura i escriptura, capacitat crítica, etc.), conducció i desenvolupament del taller, i resultats i satisfacció generals assolits.

4. Resultats

Presentem els resultats dels elements més rellevants de la investigació: grau de pensament crític; consum televisiu i grau de pensament crític; coneixement dels fets; tractament dels fets per part dels telenotícies; tractament per cadenes; impacte final.

Grau de pensament crític

Per determinar el grau de pensament crític que tenia la

mostra, el qüestionari inicial recollia dades relatives a dues variables: adhesió a supersticions o creences populars, i opinió sobre l'objectivitat dels mitjans.

Quant al primer, es presentaven nou afirmacions que feien referència a supersticions o creences popularment esteses però sense cap mena fonamentació, com ara: *Les persones més intel·ligents són les que treuen millors notes*, o bé, *En el primer acte sexual la noia no es pot quedar embarassada*.

Quant a la segona variable, es preguntava als joves si creien que tot el que apareix als informatius de televisió és tot el que succeeix a la realitat. Partint de les respostes, es va dividir la mostra en tres posicions: fluixa, moderada i radical. Es van incloure en la posició fluixa les respostes *No ho sé* (2%) i *Sí* (5%) perquè no hi ha cap tipus d'element de reflexió crítica. Es considera una resposta moderada *Sí*, però cada cadena ens mostra la realitat donant-nos la seva versió (41%) o *No* (15%); la posició radical respondria *No*, perquè passen més esdeveniments i només ens mostren els que són notícia (37%).

Aquesta primera classificació s'encreua amb la del nombre de respostes sobre supersticions/creences, i dona com a resultat una nova classificació més detallada basada en el nombre de supersticions i la posició adoptada sobre la televisió, com recull la taula 1.

Considerem que els subjectes que marquen cap o una superstició i tenen una resposta radical de crítica televisiva presenten un perfil de pensament crític *alt* (1+26=27 individus). Els que igualment han marcat cap o una opció i

presenten una posició radical valorem que tenen un grau de pensament crític *mitjà-alt* (1+32=33 individus). Els que han marcat dues supersticions i una posició radical o moderada, tenen un nivell *mitjà* (14+20=34 individus). El nivell *mitjà-baix* es conforma per tots aquells que han marcat tres ítems i tenien una posició radical o moderada (11+16=27 individus), mentre que el nivell *baix* correspondria a tots aquells que mostraven una posició fluixa i havien marcat quatre ítems o més (la resta=29 individus).

En definitiva, la classificació de grau de pensament crític final presenta cinc nivells resultants de combinar les respostes a les dues preguntes esmentades, de manera que configuraria la mostra segons la taula 2.

Consum televisiu

Els joves de la mostra tenen un consum televisiu relativament baix, amb una mitjana al voltant de 2 hores diàries.

- Un terç de la mostra (32,7%) mira la televisió menys d'una hora al dia.
- Un altre terç (37,3%), entre una hora i mitja i dues hores i mitja.
- L'altre terç (30,0%), més de tres hores al dia.

Seguint amb el perfil de joves identificats segons el seu grau de pensament crític, a continuació presentem un gràfic sobre les hores de consum televisiu i consum diari dels joves en segments d'una hora:

La mitjana d'hores de consum per perfil i nombre

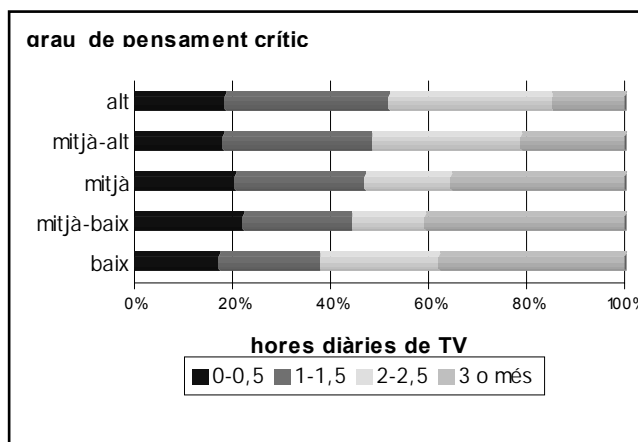
Taula 1. Posició sobre la televisió i nombre de supersticions marcades

supersticions	posició sobre televisió		
	radical	moderada	fluixa
0	1	1	0
1	26	32	3
2	14	20	6
3	11	16	1
4 o més	4	14	1

Taula 2. Graus de pensament crític de la mostra

Nivell	Individus	Percentatge
alt	27	18%
mitjà-alt	33	22%
mitjà	34	23%
mitjà-baix	27	18%
baix	29	19%

Gràfic 1. Hores de consum televisiu de la mostra segons perfils de grau de pensament crític



d'individus de cada perfil presenta els resultats següents: els de perfil *alt* miren la TV una mitjana de 2 hores i 24 minuts; els de perfil *mitjà-alt* la miren 2 hores i 30 minuts; els de perfil *mitjà*, 2 hores i 42 minuts; els de *mitjà-baix*, 2 hores i 45 minuts, i els de perfil *baix* una mitjana de 2 hores i 50 minuts. Per tant, tot i que les diferències no són prou significatives, es detecta una relació entre pensament crític i consum televisiu.

Des d'una altra òptica, del grup que mira la televisió unes 3 o més hores, els del perfil de pensament crític alt presenten el valor més baix, seguit pel grup de perfil mitjà-alt. Per tant, el grau de pensament crític sobre fets que apareixen a televisió i la reflexió sobre aquests fets, no va

lligat al nombre d'hores de mirar la televisió. Això vol dir que no es pot afirmar que més consum de televisió (es podria dir "dedicació a la tele") implica més capacitat d'entendre i integrar tot allò que es rep. Aquesta observació dóna arguments a la defensa que el telespectador jove pot o hauria de formar-se en comunicació audiovisual i desenvolupar eines crítiques per poder reinterpretar tots els estímuls que rep.

Coneixement dels fets

El grau de coneixement dels fets de Ceuta i Melilla en els joves es pot considerar alt, ja que 4 de cada 5 (81,3%) situaven els incidents amb claredat en el qüestionari previ, sense haver presentat el tema amb antelació. Sobre els fets concrets, hi ha tres incidents que retornen al record dels joves amb més força: en primer lloc, el record més clar (88,6%) és de persones que saltaven les tanques de les fronteres; en segon lloc (60,0%), el record és de les "agressions de la policia als immigrants"; en tercer lloc (48,6%), els joves recorden la "deportació d'immigrants al desert". De la resta d'incidents apareguts als mitjans, convé destacar-ne els següents: des d'una òptica positiva, el 33,3% recorda "les denúncies de les ONG" pel tractament donat als immigrants, i el 15,3%, "la construcció de residències per acollir els immigrants"; i des d'una òptica negativa, el 22,0% recorda "els conflictes polítics entre Espanya i el Marroc", i el 16,6%, "manifestacions dels immigrants per reclamar papers".

En el record dels joves apareixen quatre incidents que expressen una certa confusió o bé una clara manipulació, intencionada o no, perquè es relacionen els fets de Ceuta i Melilla amb altres notícies. Expressen una certa confusió dels fets i les notícies el 16,0% de la mostra, que recorden que als informatius van aparèixer "immigrants que fugien en pasteres cap a la península" [el novembre del 2005 hi va haver episodis de pasteres però en direcció a les Illes Canàries], i el 18,6%, que expressen que es van mostrar "incidents racistes en algunes ciutats de França" [els incidents de crema de vehicles a França són del novembre del 2005]. Quant a una possible manipulació dels fets i les notícies, el 18,6% recorda "discussions sobre la reforma de la llei d'estrangeria" [tema no debatut en aquells moments], i el mateix percentatge, 18,6%, els relaciona amb el "debat sobre l'Estatut de Catalunya" [el debat al Congrés per a la

presa de consideració va ser el 2 de novembre de 2005, tot i que alguna cadena sí que va presentar les dues notícies consecutivament en alguna ocasió].

També a l'inici del taller, en una pluja d'idees, van mostrar força precisió però sense detalls quan se'ls demanava quin record tenien dels incidents. Rememoraven els fets sobretot a partir de les imatges de saltar les tanques i dels immigrants abandonats al desert. En concret, els fets recordats van ser els següents: salt de les tanques, agressions policials (policia espanyola; policia marroquina), policia disparant, deportacions al seu país, immigrants abandonats al desert, immigrants que tornaven a peu, immigrants que saltaven les tanques i s'hi quedaven enganxats, immigrants estesos a terra, cues per demanar papers, manifestacions, i morts. Tot i així, també presentaven en el taller algunes interferències amb altres incidents (especialment, els fets de França, del novembre del 2005, i el debat de la proposta d'Estatut).

Segons el parer dels joves, les *causes* dels incidents cal buscar-les a l'origen del problema: dos terços (68,6%) afirmen que l'origen del problema és "la pobresa als països de procedència", mentre que el terç restant atribueix els incidents a factors produïts directament en el lloc dels fets i tenen, per tant, una visió limitada del fenomen¹⁸.

L'opinió anterior queda reforçada quan se'ls demana un titular periodístic que ells triarien per a aquests fets. Els resultats són els següents:

- Més de la meitat (56,0%) opta per un titular que recull *pobresa* i *desastre humanitari*: "La pobresa a l'Àfrica provoca un altre desastre humanitari".
- Dos de cada deu (21,6%) prefereixen un titular que recull els *morts*, la *immigració* i *Europa*: "Moren immigrants quan intentaven arribar a Europa".
- Un de cada deu (11,4%) triaria un titular *defensiu* relacionat amb la *tanca* i la necessitat de frenar la immigració: "La tanca de Melilla, insuficient per aturar els immigrants". També, un de cada deu (10,7%) tria un titular encara més restrictiu i alarmista: "Europa envaïda per immigrants il·legals" (6,0%) o "Immigrants sense papers assalten Europa" (4,7%).

El tractament dels fets per part dels telenotícies

Abans d'entrar en els fets concrets de Ceuta i Melilla, quant al tractament que fan els mitjans sobre el fet migratori, les

opinions del qüestionari inicial estaven clarament repartides en tres parts:

- Un poc més d'un terç (38,6%) manifestava que els informatius donen un tractament poc encertat o inadequat de la immigració: "Els fan aparèixer en aspectes negatius per apujar l'audiència" (20,0%); "Només apareixen associats a conflictes, problemes o coses semblants" (18,6%).
- Un altre terç (36,0%) considerava que el tractament de la televisió és més aviat neutral: "Mostren les persones immigrants tal com són" (10,0%); "Apareixen tant en coses bones com en coses dolentes" (26,0%).
- La resta (25,3%) va expressar que el tractament de les notícies és bastant encertat però amb una connotació negativa, perquè "mostren com entren i els problemes que generen".

Quant al tractament específic dels fets de Ceuta i Melilla, els joves presenten una percepció parcial i, en certa mesura, confusa sobre el tractament que en van fer els informatius, però una visió crítica en termes generals.

Segons els perfils de pensament crític, podem identificar alguns elements comuns i altres de propis per a cada perfil. Quant als elements diferencials, el perfil de pensament crític alt presenta una opinió més crítica sobre el tractament que fan els informatius de TV sobre la immigració: el 19% dels individus de perfil alt opinen que el tractament que es fa sobre la immigració és *inadequat*. Si sumem a aquest percentatge el del 48% que considera que és *poc encertat*, dues terceres parts (67%) dels joves de pensament crític alt es mostren en desacord amb el tractament que fan els mitjans de la immigració. Els perfils corresponents als graus mitjà (38%) i mitjà-alt (34%), en canvi, es mostren més imparcials i consideren que el tractament que es fa és *prou bo*. El perfil mitjà-baix es mostra més conforme amb el tractament que es fa de la immigració a la televisió: un 32% afirma que el tractament és *bastant encertat* i el 15% afirma que és l'adequat. Quant als de perfil baix, el 41% considera que el tractament de la immigració és *bastant encertat*, com el 14%, que el considera *adequat*.

Per tant, es pot afirmar que a més alt nivell de pensament crític menys conformitat amb el tractament que fan els informatius de televisió sobre temes relacionats amb la immigració. Això denota un relatiu esperit crític sobre com

informen els telenotícies i una reflexió sobre el que arriba als joves per via televisiva.

Quant a les tendències generals, tal com s'ha avançat, la major part dels individus, independentment del seu perfil, consideren que els fets van ser força greus o molt greus. Tampoc no es presenten diferències per perfils quan se'ls demana si les televisions van exagerar els fets, ja que la mostra es presenta clarament dividida en aquesta qüestió: el 52% considera que sí que es va exagerar, contra el 48%, que considera el contrari.

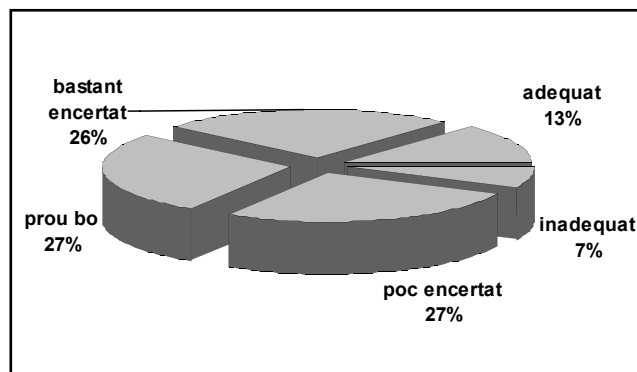
En el qüestionari de tancament, posterior al taller, se'ls va demanar l'opinió individual sobre el tractament dels fets en les quatre cadenes objecte d'estudi fent servir la mateixa tipologia que al qüestionari inicial. Els resultats van ser els següents: (vegeu el gràfic 2)

Podem observar que el 39% (*bastant encertat i adequat*) opina que el tractament ha estat correcte. En una posició més neutra hi ha el 27%, de *prou bo*, i en una posició negativa, el 34% (*poc encertat i inadequat*). Per tant, de nou es dona una divisió de criteris. Un estudi d'aquest ítem per graus de pensament crític ajudaria a veure si hi ha indicadors de canvi d'actituds després d'una tasca d'anàlisi i reflexió.

Segons els joves, les imatges més sovintejadades als informatius van ser de caire negatiu. Reproduïm els resultats més destacats:

- En un primer nivell d'importància, relacionat amb els fets directes, dos terços (67,5%) recorda imatges de persones "immigrants saltant les tanques" i prop de la meitat (48,6%), "immigrants morts al peu de la tanca".

Gràfic 2. Opinió general sobre el tractament dels fets



- En un segon nivell, com a conseqüència immediata dels fets, prop d'un terç recorda "immigrants detinguts intentant escapar-se" (33,7%), "rebent pallisses de la policia" (31,0%), i "rebent atencions de personal sanitari" (31,0%).
- En un tercer nivell, de repercussions finals dels incidents, recorden "immigrants abandonats al desert" (30,4%), i "explicant els fets a la càmera" (26,3%).
- En un quart nivell, sobre fets no apareguts o no relacionats, alguns joves recorden immigrants "fent cua per demanar papers" (16,2%) i "tornant a peu al seu país" (9,4%).

En definitiva, el grau de pensament crític influeix en l'impacte que els fets causen en els joves. Com més eines crítiques es tinguin, més capacitat de reflexió sobre com arriben els fets i sobre el que està succeint realment. Aquesta afirmació se sosté en el fet que els joves amb més grau de pensament crític es mostren més crítics amb el tractament que fan els informatius sobre temes d'immigració.

D'altra banda, les imatges que acompanyen els fets, la connotació negativa i la duresa que tenen, impliquen que hi hagi un grau d'impacte elevat, com es dona en aquest cas.

Tractament dels informatius per cadenes

En l'anàlisi per a cada una de les cadenes, les imatges dels informatius presenten moltes coincidències i algunes diferències. Les notícies en què les cadenes van coincidir es poden consultar a la taula 3, mentre que les notícies que no totes les cadenes van tractar queden recollides a continuació, per ordre de coincidències, a la taula 4.

Aquestes diferències eren remarcades especialment durant el taller per determinar quina cadena havia informat millor i sobretot quin era el caràcter específic de cadascuna. La cadena que va fer un millor tractament dels fets va ser TV3, seguida de Tele-5, Antena 3 TV i TVE-1, sense gaires diferències entre elles. Amb tot, és interessant veure la relació entre la que consideren que ha fet un millor tractament dels fets i el caràcter que atribueixen a cada cadena.

Els grups van votar sobre el caràcter de cada una de les televisions, segons tres adjectius: sensacionalista, social i

Taula 3. Temes coincidents als informatius de totes les cadenes

	TVE-1	TV3	Antena 3 TV	Tele-5
Salt de les tanques per part dels immigrants	✓	✓	✓	✓
Agressions policia marroquina	✓	✓	✓	✓
Centre d'acollida dels immigrants, ple	✓	✓	✓	✓
Noves tanques i mesures de seguretat	✓	✓	✓	✓
Debat polític	✓	✓	✓	✓
Visita polític a Melilla (Rajoy i De la Vega)	✓	✓	✓	✓
Deportacions acordades amb el Marroc	✓	✓	✓	✓
Abandonament al desert dels deportats	✓	✓	✓	✓
Denúncies ONG i ajuda als afectats	✓	✓	✓	✓
Dades estadístiques immigrants afectats	✓	✓	✓	✓
Cimera euroafricana (acords entre governs)	✓	✓	✓	✓

Taula 4. Temes coincidents als informatius de totes les cadenes

	TVE-1	TV3	Antena 3 TV	Tele-5
Estat de salut dels immigrants		✓	✓	✓
Retorn a peu dels immigrants als seus països		✓	✓	✓
Agressions de la policia espanyola		✓		✓
Recollida immigrants per part govern del Marroc		✓		✓
Vinculació dels fets als articles de l'Estatut			✓	✓
Manifestacions espanyolistes	✓			
Explicació de les causes del desencadenament dels fets		✓		
Cost monetari dels incidents		✓		
Desenllaç momentani dels incidents		✓		
Manifestacions pels drets humans			✓	
Habilitació de nous espais per atendre els immigrants				✓

seriosa. Els resultats van ser que la cadena més *sensacionalista* era Antena 3 TV en tots els grups consultats, seguida de Tele-5, en tres dels cinc grups. La cadena *social* va ser TV3, en quatre dels cinc grups; la cadena *seriosa* va ser TVE-1, també en quatre dels 5 grups.

Aquestes dades van ser confirmades en el qüestionari individual de sortida, que servia per revalidar les opinions expressades en grup. Les dades confirmen que la més sensacionalista és Antena 3 TV, seguida de Tele-5. A la

pregunta de quina fa un millor tractament global, es determina que és TV3, com també s'havia recollit al taller. Finalment, la que es considera més objectiva passa a ser TV3, equiparant objectivitat amb seriositat, conceptes treballats durant el taller, cosa que descol·loca TVE-1.

Impacte final: imatges i titulars

En el qüestionari final els alumnes havien de triar tres imatges, entre nou de diferents televisions, sobre els fets.

El criteri de selecció havia de ser la “més significativa i que definia millor els fets”. Les tres primeres van ser les següents:

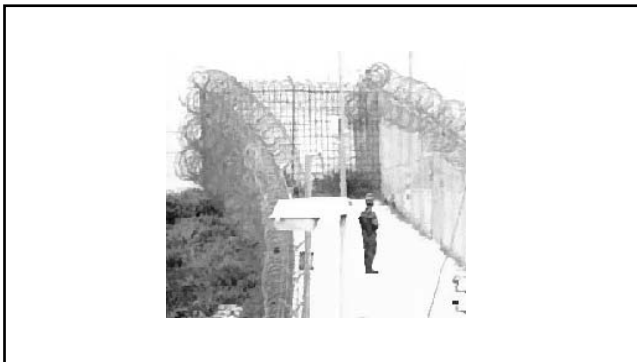
És significatiu observar com l'impacte rau en imatges relacionades amb respostes de seguretat i control de la situació i, en segon lloc, en imatges relacionades a senti-

ments i sofriment humà. Això corrobora que s'aconsegueix crear una sensació de seguretat i apel·lar als sentiments dels telespectadors enganxant-los a la notícia per imatges que despertin l'emotivitat. Aquesta última afirmació es corrobora amb comentaris de tutors observadors: “Després d'haver visionat les imatges he vist que el grup no feia judicis freds i pensaven més en les persones.”

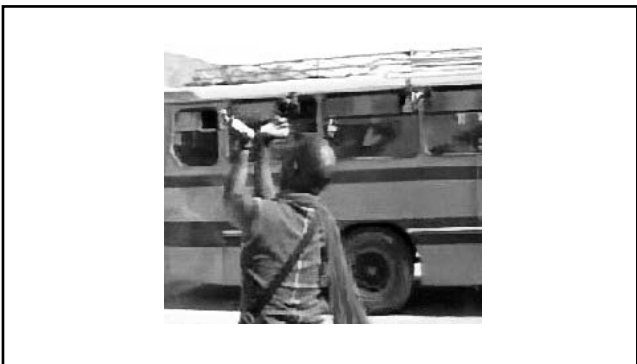
Quant als tipus d'informatius que desitjarien els joves, es va demanar que a una imatge, representativa dels dos conceptes anteriors, seguretat i emotivitat, li posessin un titular, a escollir entre tres: un de caire més social, un de caire més seriós i l'últim de caire més sensacionalista¹⁹.

La imatge corresponia a un dels protagonistes emmanillat intentant escapar de l'autocar que els deportava.

1. Augment seguretat



2. Deportació al desert



3. Desesperació



Els resultats dels titulars escollits per a aquesta imatge van ser els següents:

- *Social*: El Marroc atempta contra el dret a la vida dels subsaharians deportats (40%)
- *Seriós*: Intent de fugida d'una deportació cap a la mort (38%)
- *Sensacionalista*: Milers d'immigrants subsaharians sentenciats a mort al Sàhara (22%)

Les opcions de l'alumnat són inicialment cap al caire més social, seguit de prop pel caire més seriós i, en últim lloc, se situaria el vessant més groc o sensacionalista. Per tant, es confirmen les dades anteriors amb els titulars, que situen els informatius socials en primer lloc com a model que agradaria més als joves.

Discussió

En la part final de l'article sotmetem a discussió els elements de la investigació que considerem més destacats. En primer lloc, farem referència a conclusions interessants sobre elements laterals de la recerca, com ara sobre el grau de coneixements dels fets i la gravetat percebuda pels joves, o la distinció del tractament de cada cadena. En un segon terme ens interessa discutir aspectes metodològics i, especialment, sobre el dispositiu emprat i cada una de les eines. En un tercer moment, entrarem al fons de la qüestió: la discussió sobre els efectes i la contribució dels mitjans en la construcció de l'imaginari.

Les preguntes del qüestionari inicial, administrat a un mes i mig dels fets, i la primera activitat del taller presencial, realitzat a dos-tres mesos, mostren un record força clar dels incidents per part dels joves. Aquest record és parcial i relativament confós i caldria seguir investigant per determinar el grau de responsabilitat que hi tenen mitjans. És destacable la gravetat que atribueixen als fets, comptant el reiterat desinterès que s'acostuma a atribuir als joves envers situacions com les que analitzem aquí.

Precisament, l'estudi del record de les imatges ens il·lustra sobre aquest aspecte. En aquest sentit, cal assenyalar que les imatges més impactants que recorden són les dels immigrants saltant les tanques i també d'immigrants morts al peu de les tanques (tot i que aquesta imatge no va aparèixer en cap cadena). Aquest fet denota una certa tendència a associar fets com els de Ceuta i Melilla a la mort, o fins i tot a interioritzar titulars o parts de notícies retransmeses refent-les en imatges. També pot ser per l'encreuament amb altres notícies de les mateixes dates, o fins i tot amb altres notícies sobre immigració i accés a Espanya. Convé recordar que el tema de la tanca fronterera de Ceuta i Melilla no es pot deslligar de la ubicació d'aquests dos enclavaments en continent africà i de la disputa jurídica internacional, i no és una preocupació exclusiva de l'agenda diplomàtica espanyola; a més, també a escala internacional, el fenomen migratori és una preocupació que supera l'àmbit espanyol²⁰.

Quant a la distinció del tractament de cada cadena sobre els fets, en línies generals, tots coincideixen a indicar que hi ha hagut una *agenda comuna* per part dels mitjans, amb una colla de temes coincidents, però un cop detectats els trets diferencials de cada cadena, quant a tòpics específics,

els joves han pogut valorar el caràcter que destil·la cada operador. Recordem que la cadena més ben valorada és TV3, com a objectiva i amb una dimensió social; aquesta apreciació, però, té un correlat amb el perfil sociolingüístic dels joves, que determina en gran mesura el consum televisiu: els alumnes no catalanoparlants, que s'inclinen per altres operadors, no valoren TV3 com la més objectiva i la que millor informa. Aquesta observació requereix un estudi sociolingüístic de més llarg abast. A més, les preferències dels joves, que sovint coincideixen amb la cadena que més miren²¹, es combina amb el segell que acompanya l'operador, cosa que condiona la valoració emesa; per exemple, TVE-1 és la menys valorada i la que es considera més seriosa perquè "és la televisió del govern i explica les coses com als polítics els interessin", segons frases recollides tant pel professorat com pels observadors dels tallers.

Des del punt de vista metodològic, ens interessa aturar-nos a reflexionar sobre alguns elements. En primer lloc, la investigació ha prioritzat la qualitat de les intervencions per sobre de la quantitat d'opinions dels entrevistats i, per tant, es combinaven eines de recollida massiva de dades (qüestionaris abans i després del taller), amb eines que permetien aprofundir en les reflexions dels joves. El grup de discussió, en forma de taller sobre continguts de televisió, és una eina molt potent, que duta a terme per una persona experimentada i dos observadors del grup permet recollir dades força valuoses. Aquest procediment, però, té un cost força elevat i, a més, la necessitat d'homogeneïtzar les intervencions per donar més validesa a les informacions recollides fa que no es puguin atendre gaire grups alhora. Si bé, per tant, valorem de manera força positiva el dispositiu emprat, considerem que cal realitzar alguns ajustaments d'ordre tècnic de cara a intervencions futures.

Amb tot, la validesa del taller en si queda fora de qualsevol dubte. La immersió dels alumnes en un vídeo de 15-20 minuts que presenta imatges que s'han pogut veure qualsevol dia però carregades de cruessa i de desesperació, permet fer emergir un seguit d'emocions que amb una canalització adequada poden ajudar a desemascarar prejudicis i estereotips. El procés de reflexió realitzat després del visionat entra molt més directament als temes calents de l'assumpte i, quan mirem d'esbrinar la responsabilitat dels mitjans en tot plegat, les actituds queden a

flor de pell. Les observacions dels tutors així ho manifesten. Al final del taller, diuen els tutors, els joves s'adonen de la necessitat d'identificar les causes en els problemes exposats als informatius, com també de la rendibilitat política en el tractament donat pels mitjans. En definitiva, el visionat de les imatges ha servit per reproduir l'impacte original (salt de les tanques, roba enganxada als filferros, deportació al desert, cops de la policia, etc.), refrescar records, posar-los en discussió i reconsiderar opinions. A més, com que es fa en grup, la relativització del punt de vista propi és més alta. Podem concloure que queda garantida la validesa educativa de posar en discussió i reflexionar els temes controvertits.

La discussió de fons, però, és fins a quin punt els mitjans contribueixen en la construcció de l'imaginari social dels joves, en concret en temes d'immigració. Evidentment, l'objectiu era mesurar la capacitat crítica, tant la relacionada amb els fets en si com l'estrictament relacionada amb el tractament mediàtic dels fets. En el primer àmbit, la comprensió crítica dels fets significa almenys que, a dos o tres mesos vista, el subjecte pot produir o articular respostes com ara les següents: identificar els protagonistes i agents, actius o passius, implicats, i els incidents o accions més significatives; rememorar les imatges més representatives dels incidents o aquelles que narren amb més precisió el conjunt de les accions; atribuir un grau de gravetat als fets comparable a altres fenòmens socials; identificar les causes del problema i les seves repercussions a escala social. D'altra banda, la comprensió crítica del tractament mediàtic significa produir o articular una o més de les respostes següents: calibrar el grau de cobertura informativa realitzada pels mitjans, de manera que tant per la proximitat geogràfica com pel nombre de persones afectades, es podria comparar amb altres notícies (fets de França, tsunami, etc.); atribuir un significat a la distància detectada entre imatges més significatives i imatges més repetides pels mitjans (explicació a la insistència en determinades imatges morboses); mesurar la proporció assignada a les causes del fenomen exposades en els informatius; valorar el caràcter alarmista de les repercussions dels incidents exposades pels mitjans, etc.

L'anàlisi ha permès observar que els mitjans reforcen una visió parcial i atomitzada del fenomen tractat perquè els joves han fet palesa aquesta percepció i hem afirmat que

les notícies sobre el tema només han pogut arribar pel mitjà televisiu. Amb tot, segurament, el marc individual de recepció, juntament amb les condicions ambientals d'aquesta recepció són ingredients gens menyspreables. En altres paraules, la investigació posa de manifest que, de manera individual i en major o menor grau segons els casos, els joves posseeixen unes certes capacitats crítiques per fer front al discurs televisiu, però que aquestes capacitats només s'activen de manera heterònoma, des de fora, i en situacions que requereixen un disseny metodològic acurat que evitin el reduccionisme i el simplisme, com ara el taller presencial que hem realitzat. Parlem, en definitiva, d'espectadors crítics però dependents.

En línies generals, els alumnes d'últim any d'educació secundària obligatòria i els de batxillerat eren més reflexius que els grups de cursos més baixos. Entre les entrevistes de sortida, una professora d'un grup de primer de batxillerat exposava que del taller havia observat que "són conscients que els interessos de partits, grups i/o persones influeixen en com ens informen i en el discurs que ens arriba". Aquesta mateixa professora exposava també que hi ha una necessitat de treballar la reconducció d'inputs televisius a la secundària i que "a nivells com batxillerat sempre és més fàcil poder reconduir aquest tipus de temes perquè ja hi ha un altre nivell de pensament". Afirmació compartida pels cinc tutors participants en aquest estudi. És a dir, els anys d'escolarització contribueixen a discriminar el discurs televisiu i, a més, proporcionen coneixements per adoptar un punt de vista més crític.

Els resultats identifiquen tant el grau de pensament crític de la mostra, com altres indicadors que ajuden a confirmar la hipòtesi de partida: *El missatge que els joves recorden i integren en la seva percepció dels incidents és parcial i té uns efectes variables segons el seu grau de pensament crític*. Tot i que aquesta hipòtesi és confirmable segons les dades obtingudes, els resultats no són prou longitudinals per poder afirmar-la amb contundència. Com dèiem, però, per a propers estudis, la metodologia es revisarà per poder recollir més clarament aspectes essencials que millorin la corroboració de la premissa de partida.

Com que l'impacte no s'allotja en un receptacle individual perfectament identificable, segons hem apuntat més amunt, caldrà mirar de trobar indicis en tres línies. En primer lloc, entenem que els suposats efectes *individuals* poden ser

esbrinats a partir del grau de coneixement i gravetat dels fets per part dels subjectes (com hem analitzat aquí), però també, a partir dels filtres emocionals de què disposa el subjecte, i les respostes pragmàtiques que acostuma a generar en situacions semblants (“què fas quan veus una notícia com aquesta?, tanques la tele o canvies el canal?, t’indignes o ho trobes normal?”, etc.). En segon lloc, pel que fa a l’ambient de recepció, caldria descobrir el grau de coincidència de les preocupacions i inquietuds dels subjectes investigats amb la població en general, mesurada en enquestes demoscòpiques, és a dir, l’*agenda* de preocupacions i esbrinar també les alternatives informatives dels joves. En tercer lloc, considerem essencial aprofundir en les repercussions de crear un espai propici a l’emergència de sensacions i a l’intercanvi i el contrast d’opinions i reflexions amb altres, com també a analitzar la importància del nivell educatiu en les valoracions realitzades.

En definitiva, potser podem subscriure l’afirmació de Trenaman i McQuail que recollíem més amunt, en el sentit que els mitjans proporcionen temes de debat, però de cap manera no es pot concloure que dictin l’orientació d’aquests debats.

Notes

- 1 Cal agrair la col·laboració d’Alba Pascual, que ha participat en el disseny de la recerca i ha desenvolupat tasques de suport operatiu. També cal esmentar la dedicació i implicació de Claustre Bofarull, Jaume M. Giménez i els joves de 4t d’ESO, de l’IES Josep Tapiró (Reus); de Ramon Breu i els joves de 1r de Batxillerat de l’escola Solc (Barcelona); de Joaquim Fernández-Díaz i els joves de 1r de Batxillerat de l’escola Sant Ignasi (Barcelona); d’Alfonso Salomón Ripeu i els joves de 1r d’ESO de l’IES Ramon de Berenguer (Santa Coloma de Gramenet), i d’Elvira Duran i els joves de 1r de Batxillerat de l’IES Celestí Bellera (Granollers).
- 2 Un model d’anàlisi, que distingeix entre efectes intencionats o planificats i no intencionats, i efectes a curt i llarg termini, es pot consultar a McQuail, 1994, p.507. En l’encreuament de les dues variables, intenció i termini, obtenim quatre possibilitats: “tendenciositat”, “tendenciositat involuntària”, “política de l’operador”, i “ideologia”. En aquesta investigació hem omès expressament aquesta part de l’anàlisi.
- 3 Altres aspectes serien la capacitat de seducció dels mitjans, la incidència de la televisió en la socialització dels individus, la capacitat d’aculturació, etc. Aquestes possibilitats, més a llarg termini, com també sens dubte la de conformació de valors, requereixen estudis longitudinals de llarg abast.
- 4 Importants revisions dels estudis sobre efectes de la violència i presència de les minories, entre d’altres, es poden trobar a Bryant i Zillman (1994). Vegeu també a CAC (2003) propostes i recomanacions en aquest sentit.
- 5 El III Congrés de Periodistes de Catalunya, de 1996, ja va advertir sobre el tractament mediàtic que rebien el que anomenaven “minories ètniques” i proposava la creació d’un manual d’estil dedicat a aquest tema. Abans, diversos estudis acadèmics alertaven de la imatge de la immigració en premsa i televisió; els equips respectius dels professors Lorite i Rodrigo en van ser líders en el seu moment.
- 6 Vegeu una revisió crítica, no negativa, d’aquests postulats a Giró (2002).
- 7 Recollida al *Manual d’estil* del Col·legi de Periodistes de Catalunya (www.periodistes.org), com també al dictamen 1/99 del CAC, sobre el tractament de les minories ètniques a la televisió (CAC, 2000).
- 8 El poble gitano també entra en aquesta categoria, com també totes les formes de racisme basat en posicions etnocèntriques generadores de desigualtat social. Per a una conceptualització del racisme, vegeu Prats (2001).
- 9 La xenofília a casa nostra s’ha concretat, en dècades passades, en simpaties francòfiles o germanòfiles; darreramerament guanya terreny, en termes genèrics, l’occitofília i en concret la simpatia per tot allò que prové dels Estats Units (fília que abasta molts àmbits, des del mercantil al científic, el mot de la qual es fa difícil de construir i encara més de pronunciar).

- 10** Aquesta defensa cau pel seu propi pes: Què passa amb els immigrants i els no immigrants que treballen en l'economia submergida i no contribueixen tan directament a la caixa de la seguretat social? Els fem fora?
- 11** Resulta massa evident que la desigualtat social (per pobresa als països d'origen) o la injustícia legal (per lleis restrictives al trànsit de persones, però no de productes ni diners) no són noticiables.
- 12** En queden al marge, per anecdòtiques i extraordinàries, les notícies que eleven el seu protagonista a la categoria d'heroi, com va passar en l'ensorrament d'una casa a l'Hospitalet de Llobregat (Lorite, 2004), tot i que en aquests no sempre és anunciada la seva condició d'immigrant.
- 13** McQuail (1996, p. 533) sosté que, si bé la comprensió *superficial* de les notícies està facilitada pel seu interès narratiu, la seva pertinença i especificitat, la comprensió *crítica* profunda queda assegurada quan les notícies són comentades amb altres persones i l'individu posseeix un determinat nivell educatiu.
- 14** Per a un estudi de l'impacte de la premsa gratuïta, vegeu MAHONEY, K. P. ; COLLINS, J. H. *Consumer Newspaper Choice in Markets with Free Print Options: Are Free Daily Newspapers Competition or Opportunity for Traditional Paid Products?* Nova York [Estats Units]: New York Times, Scarborough Research, 2005.
Disponible a <http://www.scarborough.com/press.php>
[consultada: 5.2.2006]
- 15** Des del cercador Google es pot observar un exemple de com la xarxa contribueix a reforçar estereotips o prejudicis; fixeu-vos especialment en el procediment d'elaboració del mapa mundial de prejudicis: <http://blog.outer-court.com/prejudice/> [consultada: 22.1.2006]
- 16** Grup de recerca de la Universitat de Barcelona format per professorat universitari, investigadors i altres professionals; el grup gaudeix de la condició de consolidat per la Generalitat de Catalunya.
- 17** Qüestionari disponible a: <http://fs19.formsite.com/UB-CAC/melilla/index.html>. FormSite és marca registrada.
- 18** El repartiment d'aquest grup seria el següent: l'11,3% del total de la mostra afirma que l'origen del problema va ser "la poca alçada de les tanques"; el 9,3% creu que el problema era "la manca de papers dels immigrants"; el 8,0% ho atribueix a la "poca presència de policia a la frontera", i només el 2,6% afirma que la "mala entesa entre els polítics del Marroc i Espanya" és l'origen del problema.
- 19** Cal esmentar que els titulars no han estat elaborats per periodistes i que, per tant, són aproximacions a cada vessant fetes per professionals de l'educació.
- 20** Fóra interessant comparar aquests incidents amb els de vaixells albanesos o turcs arribats al sud d'Itàlia i a Sicília, el març del 2002, o pasteres d'origen africà, l'agost del 2004 i l'estiu del 2005, o fins i tot el darrer incident per la publicació de les caricatures de Mahoma, del febrer del 2006, que acostumen a tenir una resposta contundent per part de les autoritats i una cobertura mediàtica significativa.
- 21** Convé recordar que ens hem limitat als informatius, programes poc preferits per la gent jove, i que si miren és segurament perquè el televisor està engegat en aquell moment (hores d'àpats, principalment).

Bibliografia

- BALLESTA, J. [dir.] *El consumo de medios en los jóvenes de secundaria*. Madrid: Editorial CCS, 2003
- BRYANT, J.; ZILLMAN, D. *Los efectos de los medios de comunicación. Investigaciones y teorías*. Barcelona: Paidós, 1996.
- CONSELL DE L'AUDIOVISUAL DE CATALUNYA. *La imatge de les minories ètniques a les televisions de Catalunya*. Barcelona: Consell de l'Audiovisual de Catalunya. Col. Estudis i informes, 2000.
- CONSELL DE L'AUDIOVISUAL DE CATALUNYA. Llibre Blanc: L'educació en l'entorn audiovisual". A: *Quaderns del CAC*, núm. extraordinari, 2003
- CONSELL DE L'AUDIOVISUAL DE CATALUNYA. *Els factors de discriminació als mitjans de comunicació audiovisual*. Barcelona: Consell de l'Audiovisual de Catalunya, 2005 [document en premsa].
- CASANOVAS, P.; GIRÓ, X. *Compartir planeta: imatges de la immigració*. Barcelona: Fundació de Serveis de Cultura Popular, 1997 [material multimèdia]
- CASSETTI, F.; DI CHIO, F. *Análisis de la televisión. Instrumentos, métodos y prácticas de investigación*. Barcelona: Paidós, 1999.
- COL·LEGI DE PERIODISTES DE CATALUNYA *Manual d'estil*. Consultable a: <http://www.periodistes.org/cat/CpcSolidaritat02.htm?elmenu=1> [18.1.2006].
- DAYAN, D. [comp.] *En busca del público. Recepción, televisión, medios*. Barcelona: Gedisa, 1997.
- FERRÉS, J. *Educación en una cultura del espectáculo*. Barcelona: Paidós, 2000.
- FERRÉS, J. [coord.] *Com veure la TV*. Barcelona: Consell de l'Audiovisual de Catalunya [material multimèdia], 2005
- GIRÓ, X. "Comentaris al Manual d'estil periodístic per al tractament de les minories ètniques". A: *Quaderns del CAC*, 12, p. 13-24, 2002.
- GIRÓ, X. (dir.) *Prensa escrita i immigració. Estudi sobre l'opinió dels diaris sobre la immigració procedent de fora de la Unió Europea i la cobertura informativa de conflictes destacats que hi tenen relació (Octubre 1999-Juny 2002)*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 2004[document inèdit]
- LORITE, N. *Cómo miran los medios la inmigración y transmiten la diversidad*. Ponència del diàleg "Comunicació i diversitat cultural", del Fòrum de les Cultures, Barcelona, 2004. Consultable a: http://www.portalcomunicacion.com/dialelog/paper/pdf/130_lorite.pdf [15.012006]
- MARTÍNEZ, M.; BUJONS, C. *Un lugar llamado escuela: en la sociedad de la información y la diversidad*. Barcelona: Ariel, 2001.
- MCQUAIL, D. *Mass Communication Theory*. Londres: Sage Publications. 4a edició, 2000. [Traducció espanyola: *Introducción a la teoría de la comunicación de masas*. Barcelona: Paidós, 2000, 3a edició revisada.]
- PRATS, E. *Racismo en tiempos de globalización. Una propuesta desde la educación moral*. Bilbao: Desclée De Brouwer, 2001.
- PRATS, E. [coord.] *El tractament televisiu de la diversitat cultural segons els telespectadors joves*. Barcelona: Consell de l'Audiovisual de Catalunya, 2005 [document inèdit]
- PUIG, J. *Prácticas morales*. Barcelona: Paidós, 2004.
- RÍO PEREDA, P. *Psicología de los medios de comunicación*. Madrid: Síntesis, 1996.
- SAPERAS, E. (1987) *Los efectos cognitivos de la comunicación de masas*. Barcelona: Ariel.
- SECRETARIA PER A LA IMMIGRACIÓ Pla de Ciutadania i Immigració. 2005-2008. Generalitat de Catalunya: Departament de Benestar i Família, 2005. <http://www.gencat.net/benestar/societat/convivencia/immigracio/pla/plans/index.htm> [consultada: 10.12.2005]
- WIMMER, R.; DOMINICK, J. *Introducción a la investigación de medios masivos de comunicación*. México DF: International Thomson Editores, 2001
- WOLF, M. *Los efectos sociales de los media*. Barcelona: Paidós, 1994